
RECENZIJĄ

Žilvytis Bernardas Šaknys. **Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai.** Vilnius: Diemedžio leidykla, 2001, 156 p.

Jaunimo kultūra – patraukli tyrinėjimų sfera, įvairiais aspektais analizuojama sociologų, psichologų, antropologų. Ją papildo ir išplečia unikalūs, individualumu pasižymintis etnologinis Žilvyčio Bernardo Šaknio darbas „Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai“, 2001 (*Lietuvos etnologijos* serijos 7 knyga). Tai antroji jauno mokslininko knyga. Pirmoji – „Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje“ 1996 m. pradėjo šią seriją. Naujasis autoriaus darbas yra Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus 1997–2001 m. vykdytos programos „Lietuvių papročių atlasas“ (vadovė prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė) sudėtinė dalis. Kalendorinių ir darbo papročių tyrimas, siejant juos su konkrečiu amžiaus tarpsniu, skelbiamas pirmą kartą.

Pagrindinė studijos samprata, nulėmusi analizės aspektus, – *jaunystė*. Analizuojamuoju laikotarpiu ji „žymėjo jaunuolio priklausymą amžiaus, teritorijos ir bendrų interesų ribojamai bendrijai“. Išskiriami požymiai – aktyvus dalyvavimas bendrijos sambūriuose bei asistavimas kitos lyties bendraamžiams. Būtent per laisvalaikio susijėjimus virė bendruomeninis jaunimo gyvenimas. Tradicinio Lietuvos kaimo valstiečių sociume jaunystei atstovauja pusbernio ir pusmergės, berno ir mergos socialinės amžiaus kategorijos. Tradicinė kultūra žymėjo amžiaus tarpinių (susietų su socialine padėtimi) hierarchiją.

Autoriaus tikslas – atskleisti analizuojamojo laikotarpio kalendorinių švenčių ir patalkių vakarėlių poveikį Lietuvos kaimų ir mažų miestelių jaunimo bendruomeninei veiklai. Monografijoje parodoma „kalendorinių švenčių ir jų metu rengtų vakarėlių specifika; talkų ir po jų rengtų vakarėlių savitumai; jaunimo bendruomeninės veiklos savitumai sezoniškumo ir lyčių diferenciacijos aspektais“ (p. 10). Medžiaga pateikiama teritorijos ir laiko perspektyvoje.

Pažymėtinas platus analizės kontekstas. Remdamasis XVIII a. pabaigos, XIX a. vidurio šaltiniais, periodine XX a. pradžios spauda bei šių dienų autorių tyrinėjimais, Ž. Šaknys aptaria jaunimo vakarėlių kaitą XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Tarpukario laikotarpį atspindi etnografinėse ekspedicijose surinkti duomenys (respondentai, gimę 1900–1922 metais, atrinkti iš skirtingų Lietuvos regionų). Įspūdinga tyrinėjimų apimtis. Tyrimai atlikti tolygiai visoje Lietuvos teritorijoje, išskyrus buvusį Klaipėdos kraštą, lietuvių gyvenamose Punsko

(Lenkija), Gervėčių, Pelesos, Rodūnios (Gudija) apylinkėse. Apklausti Pietryčių Latvijos pasienio kaimų lietuviai ar latviai, kurių vienas iš tėvų buvo lietuvis. Respondentų skaičius siekia 500. (Medžiagos rinkimo metodas – etnografinių klausimų lapai, kurie tyrimo metu keletą kartų papildyti.)

Jaunimo papročių tyrimas susietas su analizuojamojo laikotarpio politinėmis realijomis, socialine santvarka, kaimo demografinė struktūra, ūkio raidos tendencijomis, taip pat su tradicinėmis dvasinėmis vertybėmis, kurios neatsiejamos nuo bažnyčios normų: draudimų linksintis bei skirtingų bažnytinių švenčių toleravimo. Todėl, tiriant jaunimo vakarėlius, akcentuojami krikščioniškoms konfesijoms priklausiusio jaunimo – Romos katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, sentikių papročiai. Tarp respondentų – lietuviai, lenkai, vokiečiai, latviai, rusai.

Pateikiama kultūrinio segmento analizė, ypač pabrėžiant socialinį aspektą – analizuojamų jaunimo susibūrimų socializacijos reikšmę. Toks požiūris labai įžvalgas. Autorius išryškina tradicinių švenčių ir patalkių vakarėlių papročiuose užkodotus jaunimo socializacijos bruožus, kurie yra akivaizdūs jaunimo bendruomeninio gyvenimo formavime. Ypač išskiriamas lyčių bendravimas, įpintas į kalendorinius bei darbo papročius. Kalendorinių papročių ritualai žymi ir jaunuolių brandą, rengimąsi savarankiškam šeimos gyvenimui.

Studijoje išryškinti tradicinės kultūros desakralizacijos ženklai. Į jaunimo papročius žvelgiama kaip į tradicinių kaimo papročių struktūros elementą, kuris visgi rodė šios struktūros nykimą. Autorius pažymi, jog nors papročių kultūra XIX a. pabaigoje dar išlaikė tradicinę metų ciklo struktūrą, artėjant link XX a. vidurio nyko jų apeiginė mitologinė prasmė ir kalendorinių švenčių vakarėliai bei darbų užbaigtuvės įgavo pasilinksminimo pobūdį: „<...> vis dažniau per kalendorines šventes atliekami ritualai buvo jaunimo šventinių pasilinksminimų dalis, o šiems visiškai nunykus, vakarėliai per kalendorines šventes niekuo nesiskirdavo nuo pasilinksminimų savaitgaliais“ (p. 10).

Jaunimo socialinės veiklos segmentai, paties autoriaus žodžiais, liudija modernių kultūros elementų poveikį jaunimo bendruomeninio gyvenimo kaitai Lietuvoje, iš dalies ir kitose lietuvių gyventose teritorijose. Ši kaita pasireiškia „kintant Lietuvos valstiečio pasaulėjautai ir gyvensenai, daugeliui sakralinių praktikų perėinant į buitinę plotmę bei įgyjant pramoginį pobūdį“ (p. 10). Autorius pažymi savaitgalių, švenčių ir po darbo vykusių pasilinksminimų supanašėjimą išryškindamas jų socialinės reikšmės skirtumus.

Analizė atlikta pasitelkus plačią medžiagą. Knygą sudaro dvi studijos. Pirmojoje pateikiama analizuojamojo laikotarpio Lietuvos kaimų ir miestelių jaunimo veikla per kalendorines šventes, antrojoje – pasilinksminimų po kolektyvinio darbo (talkų) metu.

Pirmojoje studijoje „Kalendorinių švenčių pasilinksminimai“ išanalizuoti bendrieji tokių pasilinksminimų bruožai, aptarta vakarėlių sandara, įprastos veiksmo vietos, dalyvavimo prioritetai, požiūris į jaunuosius pusbernius ir pusmerges, taip pat į kitus bendruomenės narius – senmerges bei senbernius, fizinių trūkumų turinčius bendraamžius. Aptartos turtiniu pagrindu besiformuojančios jaunimo bendrijos, kaimo jaunimo bendravimo specifika, taip pat organizacijų bei mokyklos

įtaka jaunimo laisvalaikio renginiams, įgavusiems viešų kultūrinių renginių statusą. Pažymėti populiarūs vieši Kalėdų, Naujųjų metų, Užgavėnių vakarėliai, Velykų, Sekminių ir Joninių gegužinės. Šioje studijoje skaitytojas ras jaunimo pasilinksminimų intensyvumo, susieto su konfesiniais ir etniniais veiksniais, analizę, žiemos, pavasario bei vasaros kalendorinių švenčių vakarėlių ypatumus – pagrindinius žaidimus, bažnyčios skatinamų švenčių (Advento, Kalėdų laikotarpis, Trys karaliai) draudimus ir pramogas.

Kalendorinių švenčių metu rengiami vakarėliai tipologizuojami į metinius vakarėlius, rengtus per Kalėdas, Velykas, Sekmines; oficialiai nedarbo dienomis rengtus vakarėlius per įteisintas šventes – Naujuosius Metus, Tris karalius, Šeštines, Devintines; oficialiai nedarbo dienomis rengtus vakarėlius per neįteisintas, tik tradicinių švenčių statusą turinčias šventes – Jurgines, Jonines, Užgavėnes. Skaitytojų dėmesį patrauks visų šių švenčių metu rengtų jaunimo vakarėlių paplitimo lentelė. Vakarėlių paplitimą autorius sieja su švenčių trukme (Kalėdų, Velykų, Sekminių pasilinksminimai trukdavo po 3–4 dienas) bei tuo, kad jas vienodai šventė visų krikščioniškų konfesijų atstovai. Autorius išryškina bažnyčios įtaką švenčių vakarėliams: „XIX a. Lietuvoje įvestos Gegužinės pamaldos nemenkoje krašto dalyje gegužės mėnesį pavertė ypatingu laiku, leidžiančiu pasilinksminimus rengti ir darbo dienomis. Tai intensyvino jaunimo bendruomeninę veiklą vėlyvą pavasarį“ (p. 84).

Antrojoje studijoje „Patalkių pasilinksminimai“ analizuojami patalkių vakarėlių (vaišės su pasilinksminimais vadintos patalkiais) bruožai. Aptartas nedirbusių talkoje patalkinių statusas bei į vakarėlį pakviestų nedirbusių talkoje merginų elgesio normos. Aptariami šeši labiausiai paplitę darbų patalkiai, kurie suskirstyti pagal sezonus: vėlyvo pavasario bei vasaros (mėšlavežis ir rugiapjūtė), vėlyvos vasaros bei rudens (linarovis bei bulviakasis), vėlyvo rudens bei žiemos (javų kūlimas bei linamynis). Darbų kolektyviškumas siejamas su darbų specifika bei technologijomis. Pažymima merginų ir vaikinių iniciatyva atskirose talkose, aptariami patalkių papročiai, vaikinių ir merginų bendravimo ypatumai, simboliniai veiksmai ir tikėjimai, dažniausiai susieti su vestuvėmis, tolimesnio gyvenimo sėkme (pabaigtuvių vainiko pynimas bei dvilypio augalo ieškojimas per rugiapjūtę bei linarovį ir pan.). Akcentuota darbo įgūdžių svarba jaunimo socializacijai: buvo mokomasi dirbti poroje, lenktyniaujama, kas geriau ir greičiau atliks darbus. Autorius pateikia patalkių vakarėlių intensyvumo žemėlapių tų regionų, kuriuose buvo atlikti tyrimai, bei aptaria šio intensyvumo priežastis: technologijos naujoves, žemės ūkio intensyvėjimą. Pažymima darbo švenčių apeigų transformacija į paprastus jaunimo pasilinksminimus.

Trečioji, abi studijas apibendrinančioji, dalis skirta aptarti metinės jaunimo bendrijos socialinės veiklos savitumams. Čia išryškinamas lyčių bendravimo intensyvumas kalendorinių ir agrarinių švenčių metu, taip pat jaunimo bendrijos gyvenimo ciklas, kuris suskirstytas į jaunimo bendrijos irimo (lapkritis–kovas), jaunuomenės bendruomeninės struktūros formavimosi laikotarpį (balandis–birželis) bei lauko darbų ir socialinės brandos demonstravimo laiką (liepa–spalis). „Jaunimo bendrijos narys kasmet išgyveno tam tikrais apeiginiais veiksmais paremtą ciklą, kuris modeliavo individo gyvenimo eigą; bendrijos gyvenimo ciklą; jaunuo-

lio ir suaugusiojo gyvenimo stereotipo kaitą“ (p. 111). Išskirtos dvi tarpusavyje susijusios vietinės jaunimo bendrijos funkcijos: „vaikinių ir merginų tarpusavio santykių modeliavimo bei darbinių išpareigojimų kaimo (miestelio) bendruomenei atlikėjo“ (p. 112).

Išsamiose išvadose atskleidžiami jaunimo vakarėlių, įpintų į kalendorinių darbo ir papročių struktūrą, pokyčiai atskiruose regionuose, pažymimos jų priežastys, kurios siejamos su ūkio kaita, ekonominiais, socialiniais veiksniais. Autorius sugretina studijoje analizuotus kalendorinių švenčių bei patalkių vakarėlių sambūrius ir pasilinksminimus, nurodydamas jų bendruosius bruožus, tarp jų ir sezoniskumą, nulėmusį uždara jaunimo bendrijos nario gyvenimo ciklą, apeiginius veiksmus, susijusius su vaikinių ir merginų socialinio aktyvumo kaita.

Išskirtas regioninis realiųjų pasiskirstymas į rytų (Aukštaitija ir Dzūkija), kur vyravo kaimai, bei vakarų (Mažoji Lietuva, Žemaitija ir Suvalkija, kai kurios Šiaurės Aukštaitijos vietovės), kur vyravo vienkiemiai. Su kaimų ir vienkiemių gyvenimo specifika bei papročiais siejamas ir kalendorinių švenčių bei patalkių vakarėlių išplitimas bei jų sandara.

Greta akivaizdžių monografijos privalumų pastebėtume ir jos specifinį „uždaramą“, kuris simboliškai atitiktų kalendorinių papročių cikliškumą. Atrodytų, jog autorius veikia klasikinių etnologinių reikšmių aplinkoje, lyg nedrįsdamas laisviau žvilgtelėti į tarpukario jaunimo kultūros naujoves.

Kyla klausimas, ką reiškė XX a. pirmojoje pusėje būti moderniu? Ar gyvavo ši samprata tarp jaunimo? Kokios buvo jos transformacijos? Koks buvo suaugusiųjų požiūris į madingą jaunimą? Kaip kaimo ir miestelių jaunimo pasaulėžiūrą veikė miestietiškos mados? Ar tarpukario Lietuvos kaimas tebebuvo izoliuota kultūros sfera, užsisklendusi papročių kalendoriaus cikle? Galbūt ir taip. Galbūt šie klausimai yra už tyrimo ribų... Tačiau juos kelia ir pati studija. Skyrelyje „Bendrieji kalendorinių švenčių pasilinksminimų bruožai“ patalpintos nuotraukos „Modernių vaikinių grupė su dviračiais“ ir „Modernių merginų grupė su dviračiais“ (p. 28) yra akivaizdūs to laikotarpio jaunimo kultūros ženklai, todėl prašyte prašosi dėmesio. Autorius pateikia citatą iš A. Pakalniškio „Žemaičiai: Etnografija“, rodančią jaunimo vakarėlių modernėjimo požymį, – šokių susikabinus arti vienas kito poroje bei vyresniosios kartos požiūrį į tokią tradicijų kaitą (p. 33).

Šios subjektyvios refleksijos nemenkina monografijos reikšmės. Studija ypač vertinga ne tik etnologijos mokslui, bet ir tarpdisciplininiam jaunimo kultūros tyrinėjimams. Ji yra puikus jaunimo laisvalaikio kultūros transformacijų XX a. analizės šaltinis. Šiuo požiūriu labai vertingas jos dokumentalumas, kartografavimas, skaitmeninė išraiška.

Šiuolaikinės kultūros tyrinėjimų, kurių ribos labai kaičios, kontekste Žilvyčio Bernardo Šaknio monografiją laikytume svarbiu įnašu į iki šiol dar retas jaunimo kultūros studijas. Analizuodamas tradicinės jaunimo kultūros segmentus, autorius atveria dinamišką kultūros sferą, kurioje ryškiai atsispindi visuomenės ir kultūros kaitos tendencijos.

Egidija Ramanauskaitė